

1

Inleiding

Jarenlang stond in de hulpverlening de individuele mens centraal. In de tweede helft van de vorige eeuw was de systeembenadering 'de' grote doorbraak in de hulpverlening. Binnen deze benadering stond niet langer het individu centraal, maar werd het gezin waarin het individu leeft de eenheid van behandeling. De intrapsychische conflicten waren niet meer belangrijk, maar de interacties tussen de gezinsleden. De belangstelling voor het individu met zijn innerlijke processen verdween binnen de systeembenadering naar de achtergrond.

Dan rijst de vraag of beide benaderingen te combineren zijn. Individuele theorieën en therapieën bieden veel kennis over gedrag en gevoelens. In hoeverre zijn die toe te passen in een gezinsgerichte benadering? Kan er binnen het geheel van het gezin recht worden gedaan aan het individu met zijn innerlijke processen? De psychodynamisch georiënteerde familietherapeuten Ivan Boszormenyi-Nagy¹ en Helm Stierlin hebben met betrekking tot deze vragen baanbrekend werk verricht.

In dit boek ligt de nadruk op de theorie van Nagy. Aan de theorie van Stierlin wordt minder aandacht besteed. Dat komt omdat Stierlin duidelijk en ondubbelzinnig schrijft, waardoor er weinig verhelderd en geïnterpreteerd hoeft te worden. Er kan meestal met een verwijzing naar de literatuur worden volstaan, zodat de lezer zelf kennis kan nemen van zijn ideeën. Zijn *delegatiebegrip* wordt wel in dit boek besproken omdat dit een belangrijke bijdrage is aan de systeemtherapie en Nagy hieraan ook zijn delegaatbegrip heeft ontleend. Opvallend in de theorieën van zowel Nagy als Stierlin is de centrale plaats die het begrip *relationele ethiek* gekregen heeft.

Nagy noemde zijn benadering aanvankelijk 'dialectische intergenerationele' gezinsbehandeling. Later koos hij voor de naam contextuele therapie, een weliswaar kortere, maar weinigzeggende naam voor buitenstaanders. Hij bedoelde met het begrip *context*: de dynamische en ethische verbondenheid van een persoon met andere personen die voor hem of haar betekenisvol zijn. De context omvat zowel iemands huidige relaties, als die uit het verleden en die in de toekomst.

In Nagy's theorie staan begrippen als loyaliteit, rechtvaardigheid, de balans van geven en nemen, legaat, verantwoordelijkheid, betrouwbaarheid en dialoog centraal. Deze begrippen, die betrekking hebben op de relationeel-ethische dimensie, hadden in de hulpverleningstheorieën tot dan toe altijd weinig aandacht gekregen. Deze relationeel-ethische dimensie vormt het meest fundamentele uitgangspunt voor Nagy's denken en

.....
1 Gemakshalve wordt de naam van Ivan Boszormenyi-Nagy afgekort tot Nagy (spreek uit *Nodjz*).

werken en kan alleen worden begrepen vanuit een meer-generatieperspectief. Vanuit deze dimensie lette Nagy op de invloed die uitgaat van de ene generatie op de andere en op hoe ook een toekomstige generatie hierdoor wordt beïnvloed. Zo gaf hij een verklaring voor de, zo vaak in de hulpverlening waargenomen, gezinsherhalingen en gaf hij aan hoe dit herhalingsproces tussen de generaties kan worden doorbroken.

Nagy's eerste boek *Invisible Loyalties* (1973), dat hij samen met Geraldine Spark schreef, is zeer moeilijk leesbaar. Zijn latere boek *Between Give and Take* (1986) is beter te lezen en maakt zijn theorie toegankelijker. Dit boek schreef hij samen met Barbara Krasner en het boek is later door Nellie Bakhuizen in het Nederlands vertaald (1994). Zij vertaalde eveneens het boek *Foundations of Contextual Therapy* (1987), waarin een aantal eerder verschenen artikelen is opgenomen.

Ammy van Heusden is degene geweest die Nagy geïntroduceerd heeft in Nederland. Vervolgens is Nagy vanaf 1967 bijna jaarlijks in ons land geweest om workshops te geven. Vooral in Nederland en België is er al vele jaren een grote belangstelling voor zijn theorie en werkwijze. Zo verscheen in Nederland het boek *Balans in beweging* van Ammy van Heusden en Else-Marie van den Eerenbeemt (1983) over het werk van Nagy. Ook is er een boek van Suus van Hekken en Jeannet Melse verschenen: *Ernstig verwaarloosd* (1988), over ervaringen met de contextuele werkwijze bij het toenmalige Paedologisch Instituut van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

In Nederland zijn er sinds 1990 diverse Masterclasses Contextuele Therapie gehouden en werd Leren over Leven, een leerschool voor contextuele hulpverlening, opgericht. In 1998 verscheen vanuit deze organisatie het boek *Leren over leven in loyaliteit* (Michielsens e.a.). Van hieruit werd ook het boek *The New Contextual Therapy* (2003) van Hargrave en Pfitzer vertaald. Intussen zijn er meer publicaties over de contextuele therapie, onder meer die van Catherine Ducommun-Nagy, Nagy's tweede vrouw. Zij schreef een boek over loyaliteit dat in het Nederlands is vertaald (2008).

In 1995 werd het Nagygenootschap opgericht, later voortgezet in de Vereniging van Contextueel Werkers. Er werd ook een blad uitgegeven dat uitmondde in het *Vakblad voor Contextuele Hulpverlening*.

De belangstelling voor de contextuele theorie reikt verder dan het terrein van de hulpverlening en therapie. Ook in het onderwijs is er grote belangstelling voor deze denkwijze en inmiddels zijn er enkele publicaties verschenen over *contextuele leerlingbegeleiding* op scholen (o.a. Van Mulligen e.a., 2002).

Binnen het pastoraat is er eveneens grote belangstelling voor de contextuele theorie. Zo bestaat er sinds 1986 een postdoctorale opleiding Contextueel Pastoraat in Nederland, opgezet door Aat van Rhijn en Hanneke Meulink-Korf. Deze theologen zijn gepromoveerd op een onderzoek naar de filosofische grondslagen van de theorie van Nagy in verband met enkele pastoraal-theologische thema's. Tevens hebben ze vergelijkingen gemaakt tussen Nagy en de filosoof Levinas (1997). In 2002 verscheen er nog een publicatie van

hen over contextueel pastoraat. Ook Annemie Dillen (2004) schreef vanuit een theologisch perspectief een boek over het contextuele denken.

De contextuele therapie is een integratief model dat ook andere hulpverleningstheorieën in zich opneemt. Kennis en toepassing van deze theorieën blijven noodzakelijk en maken de contextuele theorie ook hierdoor voor mij zo boeiend en bruikbaar. De mens zit ingewikkeld in elkaar en alles wat er aan kennis en ervaring is opgedaan, is hard nodig om hem te begrijpen en in moeilijkheden te kunnen bijstaan. Andere therapierichtingen en nieuwe ontwikkelingen, zoals die in de neuropsychologie, kunnen binnen het contextuele denken een eigen plek krijgen en geïntegreerd worden.

Dit boek is ontstaan in 1986 toen alleen het boek *Invisible Loyalties* nog was verschenen. *Invisible Loyalties* is moeilijk leesbaar. Nagy's taalgebruik was complex en hij zette zijn denkbeelden niet duidelijk uiteen, deze bleven impliciet. Verwarrend was de vaak vage definiëring. Hij zei echter wel heel interessante en wezenlijke dingen, waardoor ik probeerde uit te vinden wat hij nu precies bedoelde. Dit was een ware zoektocht en vormde uiteindelijk de aanzet tot het ontstaan van mijn boek. Ik probeerde Nagy's ideeën op een duidelijke en begrijpelijke wijze weer te geven en in een theoretisch kader te plaatsen.

We zijn nu vele jaren verder. De contextuele therapie heeft inmiddels een grote ontwikkeling doorgemaakt en het aantal publicaties is dan ook toegenomen. In de diverse drukken van dit boek zijn steeds de recente ontwikkelingen in de contextuele therapie verwerkt. Daarnaast zijn nieuwe thema's toegevoegd die erop gericht zijn een vertaalslag te maken van het contextuele denken naar de praktijk van de hulpverlening. De besproken thema's en begrippen worden geïllustreerd aan de hand van casuïstiek.

- Hoofdstuk 2 begint met het uitleggen van enkele essentiële begrippen en onderwerpen uit de systeem- en gezinstheorie. Daarna wordt er gekeken naar de plek van het individu met zijn innerlijke processen binnen de systeemtheorie en de diverse gezinsbenaderingen. Verder wordt aangegeven welke plaats de theorieën van Nagy en Stierlin innemen ten opzichte van de andere gezinsbenaderingen. Bij deze bespreking worden ook twee latere theoretische richtingen in de systeemtherapie betrokken, namelijk het narratief perspectief en het hechtingsperspectief.
- De contextuele therapie wordt nader uitgewerkt in hoofdstuk 3. Er wordt uitgebreid ingegaan op wat Nagy toevoegde aan de hulpverleningstheorieën: de relationeel-ethische dimensie. Belangrijke relationeel-ethische begrippen als loyaliteit, legaat, de balans van geven en nemen, rechtvaardigheid, betrouwbaarheid en dialoog worden aan de hand van praktijkvoorbeelden geïllustreerd. Het hoofdstuk eindigt met een nadere beschouwing op de 'absoluutheid' van de relationeel-ethische dimensie.
- De wisselwerking tussen de eerste vier dimensies – met name die van de psychologie, de interacties en de relationele ethiek – is het onderwerp van hoofdstuk 4. Tevens wordt gekeken naar de wijze waarop Nagy andere theorieën in zijn eigen theorie heeft geïntegreerd. Het delegatiebegrip van Stierlin, waaraan Nagy later zijn dele-

gaatbegrip ontleende, wordt beschreven. Eveneens komen het begrip *schuld* en de invloed van het psychologische begrip *schuldgevoelens* op de relationeel-ethische en de interactionele dimensie aan de orde. Daarna wordt ingegaan op de samenhang van de dynamiek van de roulerende rekening en de psychologische en interactionele dimensie.

- Hoofdstuk 5 gaat expliciet in op het individu en zijn gebondenheid aan de ander, de kinderloyaliteit en de loyaliteit aan zussen en broers.
- Zes belangrijke contextuele interventies worden in hoofdstuk 6 besproken en toegelicht. Daarna worden gevolgen van de contextuele visie voor een aantal specifieke situaties – te weten adoptie, scheiding, seksueel misbruik en uithuisplaatsing – onder de loep genomen.
- In hoofdstuk 7 wordt aan de hand van een casus geïllustreerd hoe een contextueel therapeut² zou kunnen werken met de vier dimensies. Om dit hoofdstuk goed te kunnen volgen, is wellicht enige praktijkervaring nodig. Essentieel is tijdens het lezen voortdurend oog te blijven houden voor de samenhang tussen de dimensies en voor hun onderlinge wisselwerking. Het hoofdstuk kan goed worden gebruikt om te kijken of de lezer begrijpt waarom iets onder een bepaalde dimensie valt en om hiermee te oefenen.
- De plek die boosheid inneemt binnen de contextuele therapie komt in hoofdstuk 8 aan de orde. Bij Nagy komt boosheid nauwelijks in positieve zin aan bod. De constructieve kant van boosheid, namelijk de kracht die ‘gerechtvaardigde’ boosheid geeft, wordt in dit hoofdstuk benadrukt. Alsmede waarom dit vanuit contextueel perspectief zo belangrijk is.
- Hoofdstuk 9 gaat over contextuele relatietherapie. Het spanningsveld rond de horizontale loyaliteit tussen partners en de verticale loyaliteit met de ouders wordt inzichtelijk gemaakt. Dit wordt gedaan aan de hand van een casus waarin partners klem zitten tussen deze loyaliteiten.
- In hoofdstuk 10 wordt het proceskarakter van het begrip *ontschuldiging* nader uitgewerkt, waarbij tegelijkertijd ook de andere dimensies van de contextuele therapie worden betrokken. Over dit waardevolle begrip bestaan nog steeds veel misverstanden. Ontschuldiging is een interventie waardoor mensen hun ouders, met wie de relatie ernstig is verstoord, een plek kunnen gaan geven in hun leven. Het is een belangrijke interventie omdat zij in grote mate bijdraagt aan het doorbreken van negatieve herhalingspatronen door de generaties heen en het vergroten van iemands vrijheid van handelen. De twee criteria die belangrijk zijn voor het starten van het ontschuldigingsproces worden besproken. Evenals een aantal indicatoren die aangeven in hoeverre aan de twee criteria is voldaan. Valkuilen voor zowel therapeut als cliënt, bij het te snel starten van het ontschuldigingsproces, worden toegelicht. Het coachen van een dergelijk ontschuldigingsproces wordt door middel van casuïstiek besproken.

.....
2 In de hulpverlening werken aanzienlijk meer vrouwen dan mannen. Om deze reden heb ik er in dit boek voor gekozen de vrouwelijke vorm te gebruiken wanneer het gaat over hulpverleners en therapeuten.

- In hoofdstuk 11 staat de onverbreekelijke band na de dood centraal. Er wordt ingegaan op vragen als: Hoe kan deze band eruitzien? Hoe kan gecompliceerde rouw in een familie worden herkend? Hoe kan de band tussen een nabestaande en een overleden familielid verstrengeld raken? Aan de hand van een casus over suïcide wordt de helende werking van *postume ontschuldiging* concreet gemaakt.

In de contextuele therapie wordt bij voorkeur gesproken over familie. In de literatuur van de systeemtherapie wordt zowel de term *gezin* als de term *familie* gebruikt. Het woord gezin verwijst vaak naar een kerngezin met twee ouders en hun kinderen. Het risico bestaat dat de veel bredere context van familieverbanden, zoals een buiten het gezin wonende ouder, grootouders, ooms en tantes, wordt vergeten. Het woord familie kan echter weer betekenisvolle verbanden waarin mensen leven, bijvoorbeeld ouders met pleegkinderen en nieuw samengestelde gezinnen, buitensluiten. Ik gebruik beide termen.

In alle praktijkillustraties van dit boek zijn de gegevens zodanig onherkenbaar gemaakt dat elke gelijkenis met bestaande personen en situaties op toeval berust.

De plaats van Nagy en Stierlin ten opzichte van de systeemtherapie

---

De systeemtherapie is gebaseerd op de *systeemtheorie*. Allereerst zal daarom iets gezegd worden over deze theorie voor zover dit relevant is voor de systeemtherapie. Tevens wordt de plaats van het individu binnen de systeemtheorie aangegeven.

Aanvankelijk stond in de systeemtherapie vooral de gezinstheorie centraal. De gezinstheorie kent vele grondleggers; hun benaderingen en begrippen overlappen elkaar, maar kunnen soms ook tegenstrijdig zijn. Er worden vier kenmerken genoemd die vele gezinstheoretici gemeenschappelijk hebben. Onder gezinstheorie wordt in het vervolg verstaan: de theorieën die aan deze vier kenmerken voldoen. Van twee belangrijke gezinstheorieën – de *communicatiegerichte benadering* en de *structuurgerichte benadering* – zal vervolgens een samenvatting worden gegeven. Daarna wordt besproken hoe binnen de gezinstheorie het individu met zijn innerlijke processen wordt gezien.

Vervolgens zal een inleiding worden gegeven in de theorieën van Nagy en Stierlin en zullen de verschillen met en de aanvullingen op de gezinstheorie worden beschreven.

Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting van twee belangrijke nieuwe richtingen binnen de systeemtherapie: de *narratieve benadering* en de benadering vanuit de *hechtingstheorie*. Deze zullen eveneens worden vergeleken met de contextuele benadering.

2.1 De systeemtheorie

De bioloog Bertalanffy (1967, 1968) is een van de belangrijkste grondleggers van de algemene systeemtheorie. Toen Bertalanffy zestig jaar geleden als wetenschapper begon, waren de biologen verwikkeld in een mechanistisch-vitalistisch conflict. De mechanistische visie probeerde een levend organisme te herleiden tot elementen, deze in hun afzonderlijke relaties te bestuderen en vervolgens het geheel te verklaren uit de som van de elementen. De organisatie van de elementen, die het organisme in stand houdt, werd gezien als een min of meer toevallige uitkomst van een spel van mechanische krachten. De vitalistische visie daarentegen verklaarde de organisatie van de elementen louter via de werking van zielachtige factoren (Gray & Rizzo, 1969).

Bertalanffy koos een nieuw uitgangspunt, daarbij voortbouwend op gedachten uit de gestaltpsychologie. Hij beschouwde het organisme als een georganiseerd geheel, een gestalt, een geheel-meer-dan-de-delen. De mechanistisch-analytische methode, die zich richtte op elementen, deed onvoldoende recht aan het geheel waarvan de elementen

deel uitmaken. De algemene systeemtheorie zou volgens Bertalanffy een algemeen kader moeten bieden om binnen diverse wetenschappen een hernieuwde oriëntatie op de verhouding tussen geheel en deel mogelijk te maken.

De algemene systeemtheorie heeft dus geen betrekking op een bepaald wetenschapsgebied, maar zoekt naar het gemeenschappelijke, het algemene van alle systemen die in uiteenlopende wetenschappen zoals biologie, psychologie en economie aan de orde komen.

De systeemtheorie maakt communicatie tussen de verschillende wetenschapsgebieden mogelijk. Hierdoor wordt de onverstaanbaarheid tussen wetenschapsgebieden, ontstaan door de voortgaande specialisatie, tegengegaan.

Bertalanffy definieerde een systeem als: *a set of elements standing in interaction*. Een systeem vormt een gestalt, het geheel is méér en ook iets anders dan de som van de delen of subsystemen. Er vindt een proces plaats tussen de subsystemen, er is een samenhang. Het is de eigen aard van deze samenhang die een verzameling van subsystemen tot een systeem maakt en onderscheidt van andere systemen. Er kan dan ook geen verandering worden aangebracht in een van de subsystemen zonder invloed uit te oefenen op de andere subsystemen en zonder het totale systeem te veranderen.

Een systeem wordt echter niet als een vaststaand gegeven in de werkelijkheid aangetroffen, een systeem wordt geconstrueerd. Het is het resultaat van een actieve constructie van de kant van de waarnemer: het is een door de waarnemer geïnterpreteerde samenhang van de delen (zie ook de narratieve benadering paragraaf 2.4.1).

De ontwikkeling van het systeemdenken loopt parallel met een bepaalde ontwikkeling in de hulpverlening. Aan het eind van de jaren vijftig van de vorige eeuw valt in de hulpverlening een verschuiving waar te nemen in de manier van denken over de mens als individu. Vóór die tijd werd het individu meestal gezien als een op zichzelf staand wezen. In de hulpverlening werd daarom voornamelijk aandacht besteed aan de individuele geschiedenis en de interne psychische problematiek. Na die tijd beginnen hulpverleners steeds meer oog te krijgen voor het belang van de wisselwerking tussen het individu en zijn omgeving. Zo merken ze op dat cliënten die in therapie een duidelijke vooruitgang hebben geboekt, na hun terugkeer thuis weer terugvallen of dat een ander gezinslid problematisch gedrag begint te vertonen. De gedachte ontstaat dat een probleemgezin een symptoom is van een probleemgezin. Het gezin als samenhangend geheel komt in de belangstelling te staan.

De systeemtheorie maakt het mogelijk complexe gehelen te ordenen en inzichtelijk te maken. Vanuit het systeemperspectief kan daarom goed de samenhang binnen het gezin worden bestudeerd.

Een gezin is een levend systeem. In het volgende gedeelte zullen enkele belangrijke kenmerken van levende systemen aan de orde komen. Daarna zal worden ingegaan op de organismische visie van de systeemtheorie op levende systemen en zal aandacht worden besteed aan de cybernetica. Vervolgens zal een hiërarchische indeling van systemen worden besproken. De plaats van zowel het gezin als het individu binnen deze systeemhiërarchie wordt aangegeven.

2.1.1 Kenmerken van levende systemen

Openheid

Een systeem kan open of gesloten zijn. Bij een gesloten systeem is er geen relevante interactie tussen systeem en omgeving. Een levend systeem is open, in de zin dat het steeds materie, energie en informatie uitwisselt met zijn omgeving. De relatie tussen systeem en omgeving is essentieel voor het functioneren van het levende systeem.

Wordt een levend systeem als gesloten behandeld, dan geeft dit een vertekening van de situatie; de omgeving moet ook in de beschrijving worden betrokken. Echter, waar begint het systeem en waar eindigt de omgeving? De grens is willekeurig en zal afhangen van de interactie die iemand wil bestuderen (Van Dijck, 1973). Dit betekent dat, afhankelijk van de keuze van de grenzen van het systeem, steeds wisselende aspecten van dezelfde werkelijkheid naar voren komen en weer andere worden weggelaten.

De grens tussen een open systeem en zijn omgeving wordt dikwijls beschreven in termen van doordringbaarheid. Indien de grens te open is, vervaagt het verschil tussen systeem en omgeving, dan verliest het open systeem zijn identiteit en houdt het op te bestaan. Is de grens ondoordringbaar, dan is er geen uitwisseling tussen systeem en omgeving mogelijk; het open systeem raakt geïsoleerd en sterft af (Steinglass, 1978) of het systeem wordt opgenomen in een groter geheel.

In de gezinstheorie staat het kerngezin als systeem centraal, waarbinnen individuen, dyades en triades subsystemen zijn en bijvoorbeeld de uitgebreide familie als omgeving wordt beschouwd. De grens tussen een gezin en zijn omgeving wordt vaak beschreven in termen van het relatieve gemak of de moeite die buitenstaanders ervaren om met het gezin in contact te komen (Hendrickx, 1981), met andere woorden, de mate van doordringbaarheid van de grenzen van het gezin.

Het levende systeem wordt niet alleen voortdurend beïnvloed door zijn omgeving, het oefent zelf ook invloed uit op zijn omgeving. Een levend systeem beschikt over een eigen, autonome activiteit. Het is hierdoor in staat steeds een intern en extern evenwicht te bewaren.

Toenemende mate van organisatie

Een levend of open systeem is een autonoom, actief systeem dat selectief is ten opzichte van de vele prikkels van buitenaf. Een open systeem handhaaft zich niet alleen, maar verandert ook in de richting van toenemende complexiteit door het verwerken van energie en informatie vanuit de omgeving. Het kan wijzigingen aanbrengen in zijn structuur en functie en zich zo aanpassen aan de zich voortdurend wijzigende omstandigheden. Bertalanffy gebruikte in dit verband de term *steady state*. Er is sprake van groei, verandering, toenemende integratie en differentiatie, maar het systeem behoudt zijn identiteit.

Het begrip *steady state* zette Bertalanffy af tegen het begrip *homeostase*. Bij *homeostase* is er sprake van handhaving van een evenwichtstoestand, bij *steady state* van een voortdurende wijziging van een evenwichtstoestand. Deze wijziging is niet alleen het

resultaat van een reactie op de omgeving, maar ook het gevolg van integratie en differentiatie binnen het systeem. Homeostase associeerde Bertalanffy met het mechanistische model. Wanneer het begrip homeostase wordt toegepast op een levend systeem, zoals het gezin, reduceert het dit dan ook tot een louter reactief systeem.

Subsysteem en suprasysteem

Elk systeem kan worden gezien als een subsysteem, omdat het samen met andere systemen deel uitmaakt van een omvangrijker systeem. Datzelfde systeem kan als een suprasysteem worden gezien, aangezien het zelf ook weer bestaat uit een aantal subsystemen. Afhankelijk van het perspectief, is een systeem in de meeste gevallen zowel een subsysteem als een suprasysteem. Koestler (1973) sprak in dit verband van een zogenaamd *Januskop-effect*:

‘... facing upward, toward the apex, they function as dependent parts of a larger whole; facing downward, they function as autonomous wholes in their own right.’ (Koestler, 1973, p. 300)

Het gezin als systeem bevat onder meer individuen en dyades als subsystemen en is in dat opzicht een suprasysteem. Het gezin is tevens een subsysteem van bijvoorbeeld de systemen buurt, stad en maatschappij. Een gezinslid kan tegelijkertijd deelnemer zijn van verschillende sub- en suprasystemen zoals echtgenoot, ouder, werknemer, bestuurslid en burger.

De algemene systeemtheorie biedt een abstract begrippenkader met behulp waarvan relevante kenmerken van alle systemen binnen verschillende wetenschappen op abstracte, formele wijze kunnen worden beschreven. De systeemtheorie bevindt zich daarmee op een veel abstracter niveau dan de meeste andere theorieën, aangezien deze zich tot één wetenschapsgebied beperken. Lange (2006) spreekt van een metatheorie, een filosofische oriëntatie.

Voor de gezinstheorie, die het gezin opvat als een systeem, vormt de systeemtheorie een bruikbaar gezichtspunt van waaruit het complexe geheel van het gezin kan worden bestudeerd. De drie genoemde kenmerken van levende systemen gelden voor het gezin. Het is belangrijk wel te beseffen dat de systeemtheorie het gezin alleen beschrijft in zoverre het als systeem overeenkomt met andere systemen.

2.1.2 De organismische visie op levende systemen en de mechanistische visie van de cybernetica

Vooraf in de beschrijving van open systemen blijkt dat de systeemtheorie in belangrijke mate gekenmerkt wordt door een organismische oriëntatie. Een open systeem wordt beschreven als een actief systeem. Interne factoren zijn primair verantwoordelijk voor de activiteit van het systeem, externe factoren zijn secundair. Er is sprake van groei, ontwikkeling, toenemende integratie en differentiatie, wat Bertalanffy *steady state* noemde. Systemen kunnen dan ook niet herleid worden tot eenvoudiger systemen zonder dat er